

(سال ۱۴۰۶ق.) از سمت شمال به میدان باب المجیدی می‌رسید^۱ (تصویر شماره ۲۰) در این توسعه به مسجدالنبی ضمیمه گردید.^۲

◀ منابع

تاج العروس: مرتضی الزبیدی (م. ۱۲۰۵ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ق؛ تاریخ الطبری (تاریخ الامم و الملوک): محمد بن جریر الطبری (۲۲۴-۳۱۰ق.)، بیروت، مؤسسة الاعلمی، ۱۴۰۳ق؛ تاریخ المدينة المنوره: عمر بن شبه النمیری (م. ۲۶۲ق.)، به کوشش فهیم محمد شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۴۱۰ق؛ تاریخ حرم ائمه بقیع: محمد صادق نجمی، تهران، مشعر، ۱۳۸۶ش؛ تاریخ مدینه دمشق: علی بن الحسن بن عساکر (م. ۵۷۱ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۵ق؛ تاریخ معالم المدینه المنوره قدیماً و حدیثاً: احمد یاسین احمد خیاری (م. ۱۹۶۰م.)، ریاض، مکتبه الملك فهد، ۱۴۱۹ق؛ تفسیر القرطبی (الجامع لاحکام القرآن): محمد بن احمد القرطبی (م. ۶۷۱ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۵ق؛ تهذیب الکمال فی اسماء الرجال: یوسف بن عبدالرحمن المزی (م. ۷۴۲ق.)، به کوشش بشار عواد معروف، بیروت، مؤسسة الرساله، ۱۹۸۵م؛ الدرۃ الثمینة: محمد بن محمود بن النجار (م. ۶۴۳ق.)، به کوشش حسین شکری، بیروت، دار الارقم؛ سبل الهدی و الرشاد فی سیرة خیر العباد: محمد بن یوسف الشمس الشامی (م. ۹۴۲ق.)، به کوشش عادل احمد الموجود و علی محمد معوض، بیروت، دار الکتب العلمیه،

۱۴۱۴ق؛ صحیح البخاری: محمد بن اسماعیل البخاری (م. ۲۵۶ق.)، به کوشش عبدالعزیز بن عبدالله بن باز، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۱ق؛ القاموس المحیط: محمد بن یعقوب فیروزآبادی (م. ۱۱۷ق.)، بیروت، دار العلم، بی تا؛ مدینه شناسی: سید محمد باقر نجفی، تهران، شرکت قلم، ۱۳۶۴ش؛ مراد الاطلاع علی اسماء الامکنه و البقاع: و هو مختصر معجم البلدان لیاقوت: صفی‌الدین عبدالمومن بن عبدالحق (م. ۷۳۹ق.)، به کوشش علی محمد الجاوی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ق؛ معجم البلدان: یاقوت بن عبدالله الحموی (م. ۶۲۶ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ معجم ما استعجم من اسماء البلاد و المواضع: عبدالله بن عبدالعزیز البکری (م. ۴۸۷ق.)، به کوشش السقاء، بیروت، عالم الکتب، ۱۴۰۳ق؛ موسوعة مرآة الحرمين الشریفین: ایوب صبری باشا (م. ۱۲۹۰ق.)، القاهرة، دار الأفاق العربیة، ۱۴۲۴ق؛ وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفی: علی بن عبدالله السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، به کوشش محمد محیی‌الدین عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۲۰۰۶م.

محمود گودرزی

چاه خلوه: از چاه‌های مدینه و محل بیتوته

پیامبر ﷺ

چاه خلوه از چاه‌های مدینه است که در سده‌های اولیه هجری، در کوه‌ای از این شهر با همین نام، قرار داشت.^۳ بعدها برخی از

۱. موسوعة مرآة الحرمين، ج ۴، ص ۷۷۸؛ مدینه شناسی، ص ۲۸۶.

۲. تاریخ حرم ائمه بقیع، ص ۱۵۹.

۳. اخبار المدینه، ص ۲۱۵.

◀ منابع

اخبار المدینه: محمد بن الحسن بن زباله (م. ۱۹۹ق.)، به کوشش صلاح عبدالعزیز زین سلامه، مدینه، مرکز بحوث و دراسات المدینه، ۴۲۴ق؛ تاریخ المدینه المنوره (اخبار المدینه النبویه): عمر بن شیبّه النمیری (م. ۲۶۲ق.)، به کوشش فهیم محمد شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۳۶۸ش؛ الطبقات الکبری: محمد بن سعد (م. ۲۳۰ق.)، بیروت، دار الصادر، ۱۴۰۹ق؛ وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفی: علی بن عبدالله السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، به کوشش محمد محیی‌الدین عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۲۰۰۶م.

سید علی خیرخواه

چاه ذرع: از چاه‌های مدینه و محل وضوی

پیامبر اکرم ﷺ

چاه ذرع از چاه‌های متعلق به تیره بنی خطمه قبیله اوس^۵ است. این تیره در قسمت عوالی (جنوب شرقی مدینه)^۶ و در شرق مسجد فضیخ^۷ (رد الشمس) در قبا^۷ ساکن بودند. منابع موقعیت مکانی این چاه را کنار قلعه دفاعی بنی خطمه^۸ و جلوی

۵. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۱۶۱؛ وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۵۷؛ تاریخ معالم المدینه، ص ۲۷۵.

۶. موسوعة امرأة الحرمین، ج ۴، ص ۷۷۹؛ المعالم الاثیره، ص ۴۲.

۷. معالم المدینه المنوره، ج ۴، ص ۱۶۶.

۸. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۵۷.

قریشیان خانه‌هایی برای خود در این کوچه و نزدیک چاه ساختند که از جمله است خانه عامر بن ابی وقاص زهری، برادر سعد بن ابی وقاص، حویطب بن عبدالعزی، از مؤلفه القلوب و نیز آمنه، دختر سعد بن ابی سرح.^۱ گزارشی از حفر کننده و مالک چاه حلوه در دست نیست. از این چاه، در منابع تاریخی، کمتر یاد شده است. به نقل از ابن زباله (م. ۱۹۹ق.)، روزی پیامبر ﷺ حیوانی را ذبح کرد و برای همسران خود فرستاد. اما برخی از آنان، در پاسخ به این رفتار حضرت، با سخنان توهین آمیز خود ایشان را رنجاندند. پس از آن پیامبر ﷺ از آنان دوری گزید و به مدت ۲۹ شب کنار چاه حلوه بیتوته کرد.^۲ ابن سعد (م. ۲۳۰ق.) گزارشی با همین مضمون ارائه کرده، اما در آن از چاه حلوه نامی نبرده است.^۳

منابع جغرافیایی و نیز تاریخی، از حوادث مرتبط با چاه در سده‌های بعد، گزارشی ارائه نداده‌اند. سمهودی (م. ۹۱۱ق.) در سده دهم، از مکان این چاه، اظهار بی‌اطلاعی کرده است.^۴ از موقعیت کنونی این چاه خبری در دست نیست.

۱. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۲۴۱.

۲. اخبار المدینه، ص ۲۱۵.

۳. الطبقات، ج ۸، ص ۱۹۰.

۴. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۳۶.